

Kovács Sándor Dr.

TUDOMÁSOD VAN-E A DOLGOKRÓL VAGY NINCS

„Csak akkor tudom azt,
 hogy mi valami, ha tudom, miért az...”
 (Aristotelés Stagírités)

A NAGY NIDABA NEVÉBEN!

[MU^{dingir}NIDABA.GÁL.SÛ!]

Az ösztönös és tanult tudás az emberi társadalom története folyamán az *orientativum instrumentum antiquissimum* – vagyis képletesen szólva a „vezérlőcsillag”, a „kormánykerék”, az „evező”, a „ködlámpa” vagy épp a „világítótorony”, sőt olykor a „mentőöv” – szerepét töltötte be a lét végtelen tengerén való navigálás közepette. „A tudás minden rejtély megoldásának a kulcsa” – hirdette az újkor hajnalán Nicolaus Cusanus –, ezért is fogalmazta meg másfél évszázad múltán lakonikus tömörséggel Baco Verulamius: „*Scientia potestas est...*” (*Knowledge itself is power...*) De az ember – *homo curiosus* s egyszersmind *homo inventor* lévén – természetéből adódóan nem pusztán a maga számára megszerezhető haszonért, előnyért, fölényért vagy hatalomért, hanem akár kedvtelésből, mi több magáértvalóan, „*l’art pour l’art*” is vágyik a tudásra. Ugyanakkor a tudás, mint olyan, maga is rendelkezik bizonyos öngerjesztő folyamatokat előmozdító tulajdonságokkal: a szubjektíválódott, vagyis az elsajátított s ekképpen tudatossá vált objektív információknak, röviden az ismereteknek az emberi tudatban való halmozódása, egymással való interferálódása, illetve egymás általi generálódása szükségképpen új, magasabb minőséget képviselő tudás létrejöttét segíti elő, melynek objektivációja az újabb információk ismeretökké, majd pedig tudássá történő transzformációjához járul hozzá, ami tendenciájában szüntelenül rekurzív ciklusokban fejlődő diszkurzív spirálgörbébe tereli a megismerési folyamatot. Ennek során a jelen tudás ismételt „visszautal” a korábbi-ra, s ekként egy újabb, jövőbeli, magasabb szintű tudás elengedhetetlen előfeltétele lesz. Ezért is hasonlított Blaise Pascal az emberi tudást egy szakadatlanul növekvő folyóhoz. Mindamellet egyet kell értenünk Ancius Manlius Severinus Boëthius szavaival: „A tudást sohasem a megismerendő tárgy tulajdon lényege (vagy annak ismeretformája – K. S.) határozza meg, hanem a megismerőnek a képessége.”

Helytálló még ma is az a latin mondás, miszerint már

valamit tudni is dicséretes (*scire aliquid laus est*). Persze, ha az nem semmi tudás, mert mihaszna a semmi tudásnak (*studium quid inutile temptus*). A „haszontalan tudás” – hangsúlyozta egy évezreddel később Johann Wolfgang Goethe – nehéz teher.” Közelebről vizsgálva a tudás voltaképpen az ismeretnek olyan magasabb rendű formája, mely egyidejűleg proceszszuális (*gnôsis / cognitio*) és rezultatív (*epistémê / scientia*) tulajdonságokat foglal magában. Vagyis nem pusztán tény- és törvényhalmaz, hanem legalább annyira felfogás- és gondolkodásmód is. Mint „*bifrons*” jelenség, egyfelől szubjektíválódott objektív entitás, másfelől – épp ellenkezőleg – objektíválódott szubjektív entitás. Mindkét entitásforma információn alapul, mely egyszersmind kontradistinkcionálja a tudást aszerint, hogy a „*hoti*” (*quo modo*) – vagyis a „hogyan” – avagy a „*dioti*” (*quid est causae*) – azaz a „miért” – felől informálja a megismerőt. Az előbbi (idiografikus jelleggel) a tényleges valóság mezejére vet fényt, az utóbbi pedig (nomotetikus jelleggel) a törvényszerű igazságéra. Az előbbi révén inkább csak tapasztalati (empirikus) tudás birtokába kerül az ember, az utóbbi esetében viszont jobbára már elméleti (teoretikus) tudáshoz jut. Az utóbbi – „*az igaz tudás az okok tudása*” (*vere scire esse per causas scire*) baco(n)i prerogátiva értelmében – minőségileg magasabb rendű tudást feltételez. A legmagasabb szintű tudásminőséget ezen belül is az autoreflexív jellegű szükségszerű ok – még pontosabban kifejezve az Abszolútum lényegét meghatározó szükségszerű ön-ok – létformájának és hatásmechanizmusának „mindenoldalú” ismerete képezi.

Az ontológiára épített etiológia – konkrétan a létok (*causa essendi*) – vizsgálati objektumokra (legkülönbözőbb módon, mértékben és fokon) kivetülő hálója az alábbi főbb „csomópontokat” (konstituenseket) tartalmazza: (1) a rendellenes (abszurd) ok (*causa abnormis*), (2) továbbá az oktalan („kellő ok nélküli”) ok (*causa expers et inanis*), azután (3) a véletlen ok (*causa occasionalis*), majd (4) az előidéző ok (*causa stimulans*) – úgymint a kiváltóok (*causa afficiens*) és az indítóok (*causa initialis*) –, nemkülönben (5) a mozgatóok (*causa movens*) – vagyis a hatóok (*causa efficiens*) és a cél-ok (*causa finalis*) –, úgyszintén (6) az ön-ok (*causa sui*), valamint (7) az elégséges („elgen-

dő okkal bíró”) ok (*causa sufficiens et satis*) és végül (8) a rendkívüli (extraordiner) ok (*causa enormis*).

A tudás az egyén relatív cselekvési szabadsága révén, annak eszközeként – számos modifikáló tényező által befolyásoltan – sokféle hatást gyakorolhat a társadalomra. *Sophocles Athenaeus* „*Antigoné*”-jének híres passzusa szerint: „*Ha tud valamit valaki... Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.*” Ez azonban makrocsoportok esetében, hosszabb távon és tendenciájában nem esetszerű vagy véletlenszerű kimenetelű. A tudás egyik legnyilvánvalóbb társadalmi hatása éppen az, hogy az „előtörténeti társadalmak” esetében rendre a szociális egyenlőtlenségek növekedéséhez – s ekképp a társadalom fokozottabb mértékű differenciálódásához – járul hozzá; a társadalmi fejlődés előrehaladtával egyre nagyobb számban kialakuló, s mind határozottabb formát öltő „tudásalapú társadalmak” körében pedig egészében véve a szociális egyenlőtlenségek csökkenését – s ilyenképp a társadalom hatékonyabb integrálódását – segíti elő.

A tudás mindmáig valamennyi művelt nép körében nagy presztízsnak és – gyakran a vele együttjáró – közmegebecsülésnek örvend. Hiszen – szimbolikus értelemben – a tudás, a szeretet és a mosoly az emberi civilizáció három nagy reménye.

A „tudás” szó maga és mindaz, amit az jelentett, illetve kifejezett az ókori kultúrnépeknél – köztük a szubiroknál [TU(D)], az egyiptomiaknál [sb3jyt], az indiaiaknál [veda] a hébereknél [daˈat], a görögöknél [epistémê] vagy éppen a rómaiaknál [scientia] – *eo ipso* mély, olykor szinte már vallásos tisztelet tárgya volt.

Már a prehisztorikus korban az ember számára kiemelt fontosságúnak vélték, s mint ilyet szentnek tartották, sőt idővel deifikálták a tudást az ősi Kelet tengerjáró népei. Ennek birtokában – a tengeri és égi jelek alapján navigálva – a neolitikum idején immáron képesek voltak leküzdeni több ezer kilométeres földrajzi távolságokat, illetve „bekalandozni” az óceánok és tengerek partvidékeit. Közöttük hangúlyozottan említendő a kelet-kínai-tengeri nu hajós nép, mely az emberi civilizáció hajnalán – a természetből merített és spekulatív úton továbbgondolt jelentős tudásmennyiséget szóbeli hagyomány útján megőrizve, illetőleg felhalmozva – az ősi ausztronéz nyelvű kultúra hatékony terjesztője lett a Sárga-folyó, az Indus-völgy, a Folyamköz, valamint a Nílus-part területén. A „nyugati” féltekén mintegy hatezer évvel

ezelőtt véghezvitt „kulturmissziója” legfőképp a kora ókori Mezopotámiában és Egyiptomban tett szert különleges jelentőségre.

Felfogásuk szerint a tudás annak birtoklóját isteni képességgel ruházta fel. Éppezért nem tekinthető véletlennek, hogy – az ősi mítoszok szerint – az ókori istenek közül elsőként a nu „bölcességisten” Ia [cf. szubir^{dingir} JA] avagy talán ismertebb szubir nevén Enki [dingir EN.KI], a „bölcesség királyatyja” [LUGAL.AB.ZU], vagyis az „istenek szája és füle” [KA.LÁL Û GEŠTÛ DINGIR.RI.NE.GÉ] kultusza számára emeltek szentélyt Mezopotámiában, és itt jutott hatalomra az első „bölcességkedvelő” király, Ubartutu [UBAR.TU.TU] is, ami az akkori (cca. a. Chr. n. 4. évezred vége) uralkodói körökben egészen kivételesnek számított. Egyiptomban – az igazságosztó Maat [M3ˢ.t] istennő törvénye szerint – már minden fáraónak „tudósnak” kellett lennie uralkodói feladatai ellátásához, melynek jutalma a szent 110 éves kor volt. Az ókori Perzsiában a legfőbb isten nem más lett, mint a „Tudás Ura” [Ahura Mazdâ]. Később még szélesebb körben ösztönözték, illetve bátorították az ismeretszerzést a mediterráneumi Európában. Tanúsítja ezt a „*Szeresd a bölcsességet!*” görög [*Phronésin agapa!*] avagy római [*Prudentiam dilige!*] imperatívusza is. Ennek elősegítése érdekében *Tatios Chius* meg is írta „*A bölcs ember könyve*” című művét, melyben fennköltén kinyilatkoztatta: „*A tudás művészet...*”. A görögök szemében – fogalmazta meg *Allan Chapman*, az Oxfordi Egyetem tanára – a tudással és értelemmel rendelkező ész volt az emberiség megkülönböztető jegye, mivel ez köt minket össze az örökkévaló igazságokkal, amelyekbe ennek segítségével nyerhetünk bepillantást, és ez vezet el minket a transzcendens szféra és az Abszolútum felfogásához és megértéséhez.

Nem véletlen, hogy Görögthonban számos filozófus – *Aristoteles Athenaeus* „*Állam*” című művének szavait idézve – a „tudás igazi szerelmese” volt. Mindamellet *Aristocles Athenaeus* a tudást bálványozók felfogásával szemben arra intett: „*Minden tudás, ha el van szakítva az igazságosságtól s a többi erénytől, csak agyafúrtság és nem bölcsesség.*” [*Pasa te epistémê hōrizomenē dicaesynēs cae tēs allēs aretēs panúrghia, ũ sophia phaenetae.*] Merthogy a kettő nem ugyanaz, hiába is hirdeti – a cinquecento korában még a művészetpártoló bíboros, *Alessandro Farnese* tulajdonát képező caprarolai Hermathéné szobor. *Plato* e figyelmeztetése a maga korában annál is inkább indokolt volt, mert jó pár évtizeddel korábban Hellászban a „tudás” elismertsé-

ge még magasabb piedesztára emelkedett, amikor a görög filozófia egyik legnagyobb alakja, a metafizika tudományát megalapító *Parmenides Eleates* szubtilis disztinkcióval elkülönítette egymástól a tudományos bizonyításon alapuló tudást [epistémê cf. knowledge of sg.] a pusztá hiten, közvélekedésen, ösztönös megérzésen, fölhalmozott gyakorlati tapasztalaton vagy a dolgokat nem megismerő, hanem azokra ráismerő előítéleten etc. alapuló tudomástól [doxa cf. knowledge about sg.], az episztemológia rangjára emelve a gnoszeológia korábbi státusát. Az első nyelvfilozófus e tétellel magát a filozófiát „a szavakkal való játszadozásból a bölcsesség hordozójává” {*Christian Jacq*} emelte. Ettől kezdve Hellász műveltebb köreiben a következőképp „horgadt fel” az esetleg tudományos vitát generáló kérdés: „Tudásod avagy tudomásod van a dolgok felől?” [*Echis epistémê é doxa pros pragmatôn?*] Mert – mint arra később *St. Aurelius Augustinus* is rámutatott a „*De civitate Dei*” című műve VII. könyv X. fejezetében – „más a kezdet és más az okok feletti hatalom...” Vagyis az „egekig szárnyaló tehetségű” {*Giorgio Vasari*} *Raffaello Santi da Urbino* híres római freskóján megörökített, az európai gondolkodásra fölöttebb nagy hatást gyakorló *Eleata* e döntő fontosságú disztinkciójával kezdetét ve(he)tte a mai értelemben vett, modern tudomány. Ennek „szentélye” – egyfajta ókori tudásközpontként – a kor legkitűnőbb tudósainak és művészeinek irányítása alatt álló *Museum* [*Múzion*] épületében jött létre. A görög-római kultúra legszebb vonásai voltak – tanította az ókortörténész tudós rabbi, *Hahn István* – a racionális szellem uralma, továbbá a tudás és önálló gondolkodás tisztelete, valamint a kételkedéshez való jog.

„A bölcsességirodalom meghatározó része volt az ókori Közel-Kelet kultúrájának” – utalt rá *Chaim Potok* amerikai író a „*Wanderings – History of the Jews*” című műve Kánaánról írott fejezetében. Az ókorban lejegyzett és a héber filozófia egyik kiemelkedő alkotásaként számon tartott, de a héber és protestáns bibliába fel nem vett „*Bölcsesség Könyve*” például a következőképpen vélekedik a bölcsességről: „A bölcsesség ragyogó és hervadhatatlan... kifogyhatatlan kincs az emberek számára.” (Bölcs 6,12; 7,14) A „*Példabeszédek Könyve*” úgyszintén ösztönöz a tudásszerzésre: „Hallgassátok a tudományt és legyetek bölcsék...!” (Péld 8,33) Hiszen: „Boldog ember, a ki (sic!) megnyerte a bölcsességet...” (Péld 3,13) *Philo Alexandrinus* pedig a következőképpen fohászokodott: „Szálljatok le rám mind, ti igaz Logoszai a bölcsességnek...” Kérése,

úgy tűnik, meghallgattatott. „*Legyen házad a bölcsék találkozóhelye!*” – tanította egy ókori zsidó mondás. Erre annál is inkább lehetőség volt, mivel a világon először Judeában vezették be (a.D. 64.) az általános kötelező népoktatást. Az ókorban összeállított *Talmud* [Talmúd] még a „sötét” középkor idején is az ember legnemesebb értékét a tudásban látta és a tudós részére megkülönböztetett tiszteletet követelt. A tudomány általános célja a megismerés, ami – a kiemelkedő középkori zsidó költő és filozófus, *Avencebrol* (*Avicebron*) *Malacensis* alapvetően ma is helytálló megállapítása szerint – a „legfőbb emberi tevékenység”. Az ismeret ugyanis – folytatta a gondolatsort *Maimonides Cordubensis* rabbi, a középkori zsidó-arab kultúra „aranykorának” legjelentősebb képviselője – „az emberi tulajdonságok legfényesebbike”, mely egyben a lényegét alkotja. Az ember lényege ugyanis – legkivált a „*transensus sui ipsius*” *Aurelius Tagastensis* nyújtotta értelmezésben – a specifikus tulajdonságok, respektíve a sajátosságok összességét közös és egységes formaalapon meghaladó többletminőség kifejeződése, illetve mutatója, melynek sztochasztikus jellegű, szükségszerű érvénnyel ható dinamikája elsősorban az immanencia és transzcendencia dialektikáját reprezentáló *transubstantiatio* Abszolutumhoz fokozatosan közelítő [approximatio successiva] folyamatában nyilvánul meg. Mindezért joggal idézte fel a moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének nemzetközileg ismert és elismert oktatója, *Charlampi Karpovich Baranov* a *Stagirita* utáni „Második Tanító” [al-Mu‘allimu ‘t-‘Tāni] megtisztelő címmel kitüntetett középkori török filozófus, *Muhamedus Farabius* egyik megszívlelendő imperatívuszát: „Keresd a tudást, Kína kapujáig!” [*Ibħas ‘ani ‘l-‘ilm ħattā bābi ‘š-Šīn!*] A valódi, tartós sikerhez azonban ennyi nem elég, figyelmeztet a spanyol konceptista iskola kiváló mestere *Baltasar Gracian y Morales*: „Tudás és nemes szándék. E kettő hozza meg a sikert.”

Az emberi megismerés legmagasabb szintű, egyszersmind leglényegesebb formája az előítéletektől mentes, elfogulatlan, objektivitásra törekvő tudományos kutatás. Ennek kiemelten fontos feltétele egyfelől a helyes eszközválasztáson alapuló módszertan (*metodologia*) alkalmazása; másfelől pedig a több tudományterület vizsgálati eredményeit átfogó (*synoptologia*), illetve egységes rendszerbe foglaló (*systematologia*) szemlélet, valamint az analízis és szintézis egységén alapuló élelemjű (*acribologia*) logikai megközelítés. Ez utóbbival kapcsolatban állapította

meg Szent-Györgyi Albert Imre, Nobel-díjas magyar tudós: „a kutatás nem más, mint meglátni azt, ami ott van mindenki szeme előtt, és olyannak látni, amilyennek senki más nem látja”.

Avencebrol szerint minden ismeret kulcsa az önismeret. Valóban, a megismerési folyamat egyik döntő láncszeme – mindenekelőtt a „*Gnothi sauton!*” Chilon Spartiates által vallott felfogásának értelmében önmagunk megismerése, melyben kitüntetett szerep jut a „kezdet [cf. hawaii kokune; szubir BAD; szubar PÁT; egyiptomi p3t; akkád petû; héber petah; arab fath; görög archê; latin initium; angol beginning] vizsgálatának. A kezdet ugyanis – mutatott rá az ókor „enciklopédikus lángelméje” s egyszersmind legnagyobb hatású gondolkodója, az Első Tanító [al-Mu‘allimu ‘l-Awwal], Aristoteles Stagirités az „*Ethica Nicomachea*” című művében – „az egésznek több mint a fele, s már a kezdet által sok minden megvilágosodik a felvetett kérdésekből” (*plion ê hêmisy tû pantos inae hê archê, cae polla symphanê ginesthae di'autês tôn zêtûmenôn*). Ami a kezdeti problémák mögött rejlő ellentmondások megértését és megoldását segíti elő. Másrészt azért is indokolt e vizsgálat kiemelt szerepének hangsúlyozása, mert az egyes valóságszférákban általában a kezdetek, illetve a rájuk vonatkozó vagy velük kapcsolatos információk vesznek el a legkönnyebben az idők homályában. Ez pedig a még elérhető információk mihamarabbi mentésére és az esetleges veszteségek mérséklésére készlet. A különféle valóságszférákban kutakodó ember számára tehát a „kezdet” kutatása fölöttébb aktuális napjainkban is. Ugyanakkor korántsem mindegy hogy az ismereteink számának növekedésével a műveltségünk gyarapodik (mennyiségi minőség) avagy a bölcsességünk fokozódik (minőségi mennyiség). Hisz a széles körű műveltség még

messze nem mély bölcsesség. Hiszen mit értsünk bölcsességen, ha nem az objektív igazság mélyreható feltárásának szubjektív képességét?

„A dolgok igazságának kutatásához – hangsúlyozta *Renatus Cartesius*, a modern kor első jelentős filozófusa – *módszerre van szükség.*” Ugyanakkor a tudományos művekben szereplő megállapításoknak be kell érnie a maximumként elérhető „jól megalapozott bizonyosság” ésszerű mértékig megbízható érvényével, mely nagy valószínűségi foka révén – *Jürgen Habermas* kifejezésével élve – „*jogosult állíthatóságot*” [*warrented assertibility*] keletkeztet. Ám az ilyen nagymérvű valószínűség a valóság és az igazság után kutató elme számára az alkotómunkája során nemcsak szükséges, hanem egyben elégséges is. Merthogy a valószínűség igencsak magas foka nyilvánvalóan megerősíti az objektív törvényszerűség szerint zajló esemény bekövetkezésének tényét. *Arcesilaos*tól *Galilein* át *Reichenbachig* számos tudós vallotta, hogy a „Tudomány Könyve” minden bizonnyal a valószínűség nyelvén íródott.

A tudományos értekezések célja voltaképp az új, igaz, fontos és hasznos ismeretek gyarapítása a megjelölt témakörökben, a mai kor feltételei, körülményei és elvárásai közepette. Ezen elvárások között kiemelten fontos helyet foglal el a humanitás eszménye. Mert ahogyan *Menandros Athenaeus* írta: „*Milyen bájos az ember – ha ember!*” [*Hôs charien est' anthrôpos hotan anthrôpos ê!*] Ehhez az „emberies ember” eszményképét hirdető bölcs megállapításhoz fűzte hozzá *Immanuel Kant*: „*Az ember legfőbb dolga, hogy tudja... milyennek kell lennie ahhoz, hogy ember legyen.*” Mintha csak a múlt idők ködéből *Nidaba*, a bölcsesség istenasszonya sugallta volna e szavakat.

BÖLCSÉSSÉGED, NIDABA, ÖRÖK!
[TÁL.ZU ^{dingir}NIDABA DU.RÍ.SÛ!]